

Kovács Péter (Pet'R)

Székfoglaló előadás

Magyar Művészeti Akadémia 2014. január 24.

Először bevezetés vagy előszó, ami helyzetmegjelölés és címadás is egyben

Noha a Luther Márton-i „Itt állok ...”-hoz nem hasonlítható és nincs kapcsolata itteni kiállásomnak, mégis bizonyos furcsa kényszerűség diktálja ezt a szereplést. Ez az akadémiai székfoglaló. A nálam korábban taggá lett akadémikus társak ilyenfajta önbemutatására érdeklődésből és okulásul is kíváncsi voltam vagy inkább lettem volna, de sajnos nem találkoztam ilyennel egészen az egy héttel ezelőtti Prutkay Péter grafikus vagy inkább képzőművész érdekes, nagy tetszéssel fogadott előadásáig.

A képzőművészeti tagozathoz tartozóként bemutatkozásra, önreprezentációra egy – akár kisméretű, kamara jellegű – kiállítás lett volna alkalmas és természetes forma. Ennek lehetősége – talán mert nincsenek kellő számban megfelelő kiállítóhelyek vagy egyéb ok miatt – föl sem vetődött.

Zárójelben azonban bejelentem, hogy nem tettem le a székfoglaló ilyen fajta megvalósításáról sem. Ezennel most átadok Önöknek egy meghívót ez év március végére; április során a szegedi REÖK-palota összes kiállítóhelyén megrendezésre kerülő egyéni, gyűjteményes jellegű kiállításomra. Ezt tartom majd a valódi székfoglalónak, vagy

legalábbis a szakmai, mesterségbeli bemutatkozásnak.

Olvastam, hallottam, hogy például „zenéről beszélni olyan, mint eltáncolni az építészetet”, vagy „képzőművészetről beszélni olyan, mint víz alatt énekelni”. Ha teljes mértékig nem is azonosulok az ilyen vagy hasonló véleményekkel, mégis úgy vélem, amikor egy képzőművész a munkáiról azok helyett vagy esetleg azok nevében, érdekében beszél – tetézve ezt azzal, hogy nyilvánosan, előadásszerűen, hallgatóságra számítva teszi –, abban azért van valami ellenszenves, kínos, számomra legalábbis most, saját helyzetemben.

A legenda szerint az elképesztő mennyiségű és gazdagú szó- és kifejezőképességű ismerő és használó Goethe szigorú intelme bukkan itt föl: „Művész alkoss! Ne beszélj!”; vagy a magyaros változat Rippl-Rónai Józseftől: „A festő írjon a pemzlijével”. Egry József aforisztikus megjegyzése is ide kerülhet: „Egy műnek a valódi értékét csak maga a mű mondhatja el, mások csak beszélhetnek róla.”

Nos, akkor én most beszélek róla. Miről is? Erre az alkalomra készülve először határozottan csupán egy kérdőjel jelent meg számomra, és jó ideig kitarított egyedül, magában. Azon töprengtem, hogy amiről mégis beszélhetek, az a „valami mást csinálni, mint csupán lenni”. Egy főiskolai emlék tűnt elő 1965 vagy 66-ból. Barcsay Jenő óráján a Mester egyik műteremtársammal közösen rendezett kis kamarakiállításunkat méltatta az évfolyamnak, s hirtelen nem jutván eszébe a nevem, mint „a rajzoló”-ról beszélt rólam, illetve munkáimról. Ezt nemcsak szívesen fogadtam el, de egyúttal alkalmas megnevezést találtam mai napig folytatott tevékenységem meghatározására.

A rajzolás vagy megengedőbben a firkálás az, amiről talán van jogosultságom beszélni. Ide kívánczik egy rejtett üzenetként szerencsésen hozzám került, Székely Bertalannak tulajdonított idézet, amelyet rögtön magamra vonatkoztattam: „Aki nem tud firkálni, az rajzolni

sem tud.” Töprengéseimben idáig jutva került az addig magányos kérdőjel elé egy szó: rajz.

Most, hogy végre eljutottam a címhez: RAJZ?, maradt a feladat: az előadás vagy ez esetben inkább felolvasás.

A művészetünk állapotáról egy 2000-ben folytatott beszélgetésben említi Deim Pál „...a képzőművészet vizuális természetű, nézni kell. A képről nem lehet csak fogalmi úton tájékozódni, látni is kell.”

Mínthogy kiállítás láthatólag nincs, helyette a vetítést hívom segítségül a továbbiakban: az érzékeny grafikusművész, ugyanakkor a kitűnően látó és láttató operatőr Sulyok Gabriella korábbi kiállításaimon készített filmjeiből összeállított részletek, valamint rajzok állóképeinek vetítésével igyekszem figyelmüket a nézhető, „a látható világ” felé terelni. A vetített képekről, képsorokról levettük a szöveget és a zenét, így a némává lett film nem illusztrálja, nem értelmezi a mondandómat. Teljes az aszinkronitás, párhuzam csupán az azonos tematikából eredhet. Végül is inkább kiállításpótló szerepe van, egy más nézőpontból (ti. a film felvevője, operatőre szemszögéből) mutat meg látnivalókat, miközben én a rajz mibenlétéről tünődhetek. A címadás után ezzel a műfaji megjelölés is megtörtént. Tehát: tünődés.

S itt valahol következne egy természetes ellenvetés: tünődés meg is teszem: milyen dőreség önmagában a rajzról beszélni, mert ha a rajzról mint alkotásról beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül létrejöttét, a rajzolást és a rajzolókat. Na, igen, ez igaz. Viszont amennyiben hajlamosak vagyunk elfogadni, hogy minden ember fenség, s egyebek mellett titok is, akkor belátható, hogy a vizsgálódás vagy tünődés kiterjesztése ilyen irányba a végtelenség felé vinne. Így, némileg kényszerűen maradunk – itt most tényleg idézőjelesen – „csak” a rajznál. Hiszen, amit rajznak nevezünk, szinte végtelenül sokféle lehet, és nagyon sokat elárul keletkezéséről és alkotójáról, az emberről is.

Akkor még egyszer a cím:

RAJZ?

Tünődés

A tünődés kérdések sorát is jelenti. Milyen elemekből áll, miként keletkezik a rajznak nevezett képződmény? Hol létezik, hogyan találkozhatunk vele? A címet is adó témánk – a rajz – az Akadémiai Kiadó 1980-as kiadású *Magyar értelmező kéziszótára* szerint:

valaminek a körvonala,
valaminek a felszínén látszó vonalakkól adódó alakzat,
mintázat,
illetve – s ez a minket leginkább érdeklő értelmezés –
vonalakkal készített ábrázolás, kép.

A víz és az olaj, elegyedni nem tudván, elválik egymástól. A kétféle anyag találkozásának határfelülete végtelen számú választóvonalak összessége. Az anyagokat egymástól elkülönítve azonban nem marad semmi, nem találunk egy vonalat sem.

Milyen és mekkora engedmények szükségesek ahhoz, hogy vonalként értelmezzünk egy jelenséget? Határ vagy határoló vonalként általában megnő a jelentősége, éppen elkülönítő, elválasztó, s így bizonyos meghatározó helyzete miatt. A titokzatos, ún. Nazca-vonalak kellő távolságból (ez esetben magasságból) határozottan „megrajzolt” ábrákat, ábrázolásokat, vonalrajzokat mutatnak; a földön, rajta állva ugyan gondolhatunk erre, de nem láthatjuk, nem ismerhetjük föl, és nem érzékcsalódás vagy illúzió miatt, pusztán az érzékelés és tárgy közötti távolság okán. Rajta állunk a vonalon, benne vagyunk a rajzban.

A rajzolás során háromdimenziós mozgást végzek, és a kezem a benne lévő eszközzel mindvégig térben alakítaná a rajzolásban megnyilvánuló koreográfiát addig, amíg nem helyezünk egy, a mozgást felfogó és rögzítő felületet ennek a hadonászásnak tetsző mozdulatsornak az útjába. Ezen a felületen jön létre az ábra vagy rajz, néhány vonal esetleg folt, firka, értelmetlen kuszaság, ellenszenves vagy tetszetős képződmény, alkotás, maga a mű. Ha nem mimézisről beszélünk, akkor az itt jelzett mozgássor és az érzelmi-tudati működés folyamatos oda-vissza kölcsönhatásából keletkezik ez a mű, és lesz rajz, ha úgy vesszük.

Mit mutat ez a rajz? Felismerhető vagy érthető ábrázolás? Valaminek, valakinek a leképezését? Természeti jelenséget? Valamilyen jeleket, szimbólumokat? Egy tárgy vagy objektum értelmező ábráját, a hangzást, a zenét jel-

ző kottát? Alaprajzot vagy kapcsolási rajzot? Valami változást, illetve annak irányát mutató grafikont? Térképet? Képirást / írásképet? Geometriai / matematikai szerkesztést, értelmezést? Díszítményt, ornamentikát? Ábrázolást egyáltalán? Mit még? A válaszadáshoz már kell a néző, a befogadó, az értelmező és annak megismerni, tudni akaró, tudni képes kíváncsisága és elhatározottsága. Itt a látás a tudástól függ. Ezért számos értési, értelmezési magyarázat / olvasat lehetséges; sokszor igencsak távol és függetlenül az alkotói szándéktól.

A rajzról szóló vagy rajzzal foglalkozó képzőművészeti előadások, kiállítás megnyitó szövegek, írások igen gyakran a rajzolás keletkezésmódszával, a homokba kontúrvonalat húzó, kedvesét így megidéző, „megörökítő” pasztorlányka történetével indultak. Ennek említésével ezen most túlteszem magam, javasolva, nézzük, milyen meghatározások, vélekedések találhatók másutt.

A több mint 100 éve kiadott és népszerű, ún. családi lexikon, a *Pallas Nagylexikon* szerint a rajz – idézem – „...valóságbeli és képzelte lényeknek és tárgyakkal, alakjának sík felszínén való utánzata, mely a testnek csupán látszatát nyújtja, tehát csalódáson alapul. Minthogy a rajz testtel, azaz térbeli kiterjedéssel bíró lényeket utánoz, azért legfőbb két ismertetőjele az utánzás és a térbeliség. A rajzot, papíros lapon, deszkán, kelmén stb. szénrel, krétával, ón-vesszővel színes fonállal állítják elő.” Eddig az idézet. Ezt a meghatározást ma már nemigen használhatjuk. Keressünk valami aktuálisabbat.

Az Akadémiai Kiadó 1980-as kiadású *Művészeti Kislexikonja* így ír a rajzról:

festményhez, szoborhoz stb. készített vázlat, önálló műalkotás, amelynek kifejező eszköze a vonal.

Technikája különféle: ceruza, kréta, szén, toll stb. – Ez volna a mi tárgyunk.

Újra az Akadémiai Kiadóhoz, de ezúttal a *Magyar értelmző képzőművészeti társulat* fordulás:

vonal: pontok sora, egykiterjedésű térbeli alakzat / egyenes és görbe vonal, mozgó tárgy, különböző íróeszköz nyoma valamely felületen.

A *Művészeti Kislexikon* – talán meglepően – nem tartalmaz vonal címszót.

Az 1982-ben elindított – mára már Triennálévá alakult – Országos Rajzbiennále kiállítási felhívásában a rajzot a következőképpen határozza meg: „Rajznak tekintünk minden olyan egyedi, nem sokszorosított képzőművészeti alkotást, amely nyomhagyó anyaggal készült, és uralkodó eleme a vonal.”

Többször, visszatérően szerepel itt a vonal.

Az idézetek egybehangzóan lényeges eleme a vonal döntő szerepének jelölése. Ha ez így van, mit mondhatunk például Claude Lorrain lavírozottan ecsetelt tájainak úszó felületeire, Victor Hugo robbanó-dübörgő tinfaltolt-rajzaira vagy Seurat krétaszemcsés tónus mezőire, hogy most csak néhány franciát említsek, vagy egy jelenkori alkotó, a magyar-francia Hollán Sándor remegő, érzéki faábrázolásainak lágy, omló és komoran gomolygó szénfoltjaira vagy akár a távol-keleti kultúrák ecset-tus világára, annak vég nélküli gazdagságára?

Akkor hát miből is épül, szerveződik, mitől, hogyan nyer formát az emberi alkotói szándék, egy tett vagy egy néha igen bonyolult művelet sor végén létrejövő rajz? Amely rajz lehet – csak példaként – ecsetrajz, egyszínű tusfestmény, valamilyen száraz technika, minden esetben az üresen maradó felület fontosságával; és amely rajz valahogy min-

dig egy kezdőpontból indul, ahol először érintik látható nyomot hagyóan a valamivel a valamit: ceruzával, ecsettel, szöggel, bottal a papírt, vásznat, vakolatot, homokot.

Van olyan nézet, miszerint az első érintésnél a még láthatatlan, de mégis az egész majdani leendő rajzot csíráként tartalmazó pontnál eldől a későbbi folyamat sorsa, noha úgy tűnik, végtelen a lehetőségek sora az érintetlen felületen, hiszen bármi történhet, mert: „Semmi sem tagasabb, mint az üres dolgok.”

A pontnak filozófiai-költői képét kaphatjuk – részben az ősi indiai bölcséletek és Hamvas Béla nyomán és neki tisztelegve – Weöres Sándortól *A teljesség felé* című művében:

„Egyetlen pont sem fér el a térben. A tér csak az érzékek részére tűnik határtalannak; tulajdonképpen szűkebb, mint a pont.

Ami határtalan: kiterjedéstelen; ami kiterjedéstelen, abban a végtelen nagyság és végtelen kicsinység ugyanaz.

Isten nemcsak végtelen nagy, de végtelen kicsi is: Nincs az a parány, melyben teljes mivoltában benne ne rejlene.

Isten és a mindenség egyetlen ponton belül van” – írja Weöres a térről és pontról.

A pont egy alkotói gondolattól, indulattól, szándéktól vagy más októl vezérelten kutatni, felfedezni, megidézni indul egy cselekvő mozdulatsor nyomán.

Jadranka Damjanov *A rajz metafizikája* című könyvében olvasható:

a teremtés mozdulat,

a mozdulat következménye úgy észlelhető, mint a megállás, megtorpanás, a behatárolt

mozdulatlanság,

az emberiség a mozdulatot és közvetlen következményét két archetipikus jelre fordítja le, két időtlen és egye-

temes jelképre, a pontra és a vonalra,
 az első mozdulat: a pont, a második: a vonal, a harmadik: a terület,
 a vonal a második mozdulat, a megmozdult pont,
 a vonal a kompozíció meghatározója, ő a határ,
 az egyenes vonal a fény sugar, a forma alapeleme, és a vonal nem más, mint egy pont

kisugárzása, amely olyan pontokban jut kifejezésre, amelyek állandóan egy irányban mozognak,

a vonal jelzi a hirtelen és folyamatos változást. A vonal mint kézmozdulat-nyom okozza a változást, és ugyanakkor jelzi a kéz mozdulatát is,

a pontban vagy a foltban a mozgás megszűnik, és érzékeljük a megállás hatását.

A rajzot említve minduntalan az elmozdult, elindult, kalandozó, bolyongó vagy határozottnak gondolt célt kereső pontról, a céljához tartó vonalról beszélünk. Hogy a vonal, a vonalak milyen sokfélék lehetnek, ahhoz a rajzzal, rajzolásal foglalkozó leírásokból, méltatásokból és kritikákból összegyűjtött kifejezésekből, jelzőkből következzen itt egy felsorolás, mely nyilvánvalóan nem lehet teljes:

egyenes, görbe, függőleges, vízszintes, ferde, szaggatott, remegő, vaskos, száraz, nehézkes, kusza, tekervényes, gablyodó, megnyúlt, laza, hevenyészett, súlyos, rövid, érzéketlen, elbűvölő, finom, érzékeny, szikár, delikát, goromba, durva, halványuló, éles, metsző, önmagába visszatérő, hanyatló, kanyarodó, visszacsapódó, behálózó, erős, köteges, drasztikus, otromba, finomkodó, hullámzó, affektáló, párhuzamos, megbicsaklott, nekilendült, csapkodó, elpuhuló, fölfeslő, merev, szállkás, gubancoló, gomolygó, nyilegyenes, körkörös, izgága, lendületes, izgatott, határozott, erőszakos, tétova, akadozó, tévelygő, bizonytalan, hangsúlyos, zilált, lágy, ridég, szertefutó, sűrűsödő, körül indázó, reszkető, száraz, görcsös, behízelt, össze-vissza, céltalan, kereső, zaklatott, szakadozó, óvatos, keresztező, kunkorodó, kifelé irányuló, sejtelmes, érzéketlen, csámpás, megtörő, jelölő, keretező, bomló, széteső, tekergőző, zúduló, hajlékony, feszülő, feszes, feszített, száguldó, rángatózó, függő, függesztő, elmosódó, szétágazó, kíméletlen, ismétlődő, burjánzó, tépett, megtört, ölelő, ügyetlen, suta, gyermetes, lebegő, eltűnő – és így tovább.

Nem folytatom.

Eddig jutva talán már meg lehetne határozni a rajzot, de magát az alkotó tevékenységet, a teremtés illúzióját rögzítenénk, merevítenénk el ezzel a gesztussal. Emlékeimből néhány gyerekrajzot felidézve, magam a lehetséges legteltesebb szabadságot gondolom fontosnak a rajzoláshoz. Itt azonnal újabb kérdések jöhetnek. Ábrázol-e a rajz? Ha igen, mit? Lehetséges-e nem ábrázoló rajz?

Vagy a rajzolás, az akció, a létrehozás esélye lenne a fontos? Fontosabb az út, mint a cél? Vagy maga az út a cél?

Az élővilág teremtményei közül az ember a maga végességének tudatával éli meg az adományt, a létezését, és küzd korlátaival, határaival. Ennek a küszködésnek egyik megnyilvánulása a „saját erőből véghezvitt második teremtés”, vagyis az alkotás. Ezzel az adottsággal, mint amilyen a szabad rajzolás is, ezzel a sajátos alkotóképességgel fordulhatunk szembe az elmúlással. „A rajz az alkotás leghitelesebb, legközvetlenebb közege” – olvasható ugyancsak Jadranka Damjanovnál. És a legszemélyesebb is, tehetjük hozzá.

Miközben botorkálva, keresgélve járom körül a rajzot, azokat az elemeket, részeket kutatom, amelyekről gondolhatom, hogy megmutatják, fölfedik számunkra, ha nem is a titkukat, de jelentésüket, ha van ilyen. Akárhogy vizsgálom – mint nyomkereső, nyomolvasó böngésző –, a rajz, miközben pórén és kitarulkozva önmagát mutatja, én mindig egy valakinek a művét látom, egy valamiben megnyilvánuló életjelet. Akkor hát a rajz életjel volna?

A létezésünk tereként kapott helyszín, a természetnek mondott teremtett világ végtelen számban tartalmazza a legváltozatosabb rajzokat, rajzolatokat, képeket. Érzékelésünk által mérhetetlen mennyiségűt kaphatunk ezekből. A kérdés az, igényeljük-e, nézzük-e, értelmezzük-e őket? A tudásvágy, becsvágy, a megismerés szüntelen hajtó kényszere folytán az emberiség a legfejlettebb technika révén az érzékszervek kiterjesztésével egyrészt tovább kutat befelé, az anyagi világ szerkezetébe, a legalapvetőbb összetevők irányába; másrészt, a távolság leküzdésével, a világmindenség távoli ismeretlenjeinek felderítése felé. Így a természetes érzékelésünk számára elérhetetlen területekről is számlálhatatlan mennyiségű újabb és újabb, értelmezni való, szenzációt keltő képet kapunk. „Berendezkedése” során az emberiség létrehozta és naponta alakítja – néha ijesztően rossz irányokba – a környezetét, a maga ún. második természetét. Ez újabb, eddig nem ismert képözont, „képlakomát” (Susan Sontag) zúdít – látható világgént – a mai emberre. Ez az egyed, a ma embere, mostanra olyan mennyiségű képi információhoz jut, melyet már aligha képes feldolgozni. Mégis mohón, telhetetlenül újabbakra vágyik.

Ebben a közegben keresem a helyét, szerepét annak a rajznak, amelyik az egyes ember talán született, biológiai adottsága által létrehozva létezik egy kényszer, egy alkotó működés és vélhetőleg jórészt az emberi pszichikum, a tudatos és a tudat alatti folyamatok sajátos megnyilvánulásként. A platóni – a lélek alfélébe utalt – művészettel, zsigeri, érzelmi, pszichikai értelmezéssel is él az ember, miközben

racionális magyarázatokat keres saját léte értelmére. Az emberek között pedig – úgy tűnik – mindig voltak / lesznek, akik a megmozdított, útjára indított pontot irányítják, terelik, mozgását saját mozgásukkal vezérelve – feltételezhetjük, hogy például – rajzot hoznak létre. Ezt a nagyon egyszerű és mégis kiismerhetetlen műveletsort mindig változó, folyton más és más körülmények és állapotok között, új élményként újra és újra megismételhetik.

Egy – a művészekhez intézett – pápai üzenet azonban figyelmeztet: „A teremtés – a semmiből világot létrehozni – Isten adottsága. Az ember mindig már meglévő, létező dolgokból kiindulva folytathat alkotó tevékenységet, hozhat létre művészetet” – mint a „teremtés hasonlatát”.

A pontról, vonalról, rajzról tűnődve szembesültem azaz, hogy kérdéseink és az azokra adható válaszok mindig újabbakat hívnak elő, és egy szinte végtelennek tűnő folyamatot jelentenek. Akár maga az alkotói, a művészi tevékenység.

IRODALOM

András Sándor: *Lutheránus Zen*

A rajzolás természete – szakmai tanácskozás a XI. Országos

Rajzbiennálén.

Ars poeticák a XX. századból.

Brassai: *Beszélgetések Picassóval.*

G. Cocchiara: *Az örök vadember.*

J. Damjanov: *A rajz metafizikája.*

R. L. Gregory – E. H. Gombrich: *Illúzió a természetben és a művészetben.*

Hamvas Béla: *A láthatatlan történet.*

Hankiss Elemér: *Csapdák és egerék.*

Hauser Arnold: *A művészettörténet filozófiája.*

Hollán Sándor: *A látás élménye.*

Hollán Sándor: *Az vagyok, amit látok* (Műhely 2008-1).

Paul Klee: *Pedagógiai vázlatkönyv.*

Magyar Értelmező Kéziszótár.

Miklós Pál: *A sárkány szeme.*

Miklós Pál: *Tus és ecset.*

Moholy Nagy László: *A festéktől a fényig.*

Moholy Nagy László: *Látás mozgásban.*

Moholy Nagy László: *Festészet, fényképészet, film.*

Művészeti Kislexikon.

Napút évkönyv 2013.

E. Panofsky: *A jelentés a vizuális művészetekben.*

Arnulf Rainer (Műcsarnok, Budapest).

Arnulf Rainer: *Előszó önmagamhoz.*

Sebők Zoltán: *Művilág.*

Susan Sontag: *A szenvedés képei.*

Paul Virilio: *Az eltűnés esztétikája.*

Wehner Tibor: *Keretek* (10 interjú).

Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások.*

valamint további könyvek, katalógusok, kiadványok.